Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४५६०

Title कात्यायन स्नान सूत्र.
निरूपणं

Author श्री कर्कोपाध्यायः

Extent १८ Age २

Subject सूत्र पद्धतिः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

𑆑𑆳𑆠𑇀𑆪𑆳𑆪𑆤 𑆱𑇀𑆤𑆳𑆤𑆱𑆷𑆠𑇀𑆫𑆤𑆴𑆫𑆷𑆥𑆟𑆩𑇀

𑇔𑇕𑇖𑇐

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ल॰ ३ ग्रं॰ सं॰ सा १८०

२२५

पर्भि॰

२२५

[redacted]

त्रिश्रप्रपागस्येदं पुस्तकं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

॥ ॐ नमः श्रीगुरवे आयनमः ॥ अथातो नित्यस्नानं ॥ अथ श्रौतकर्मस्मा
र्तक्रियाविधानानंतरं प्रयत्नस्नास्नानपूर्विकाः क्रियाः अतो हेतोर्नित्यं सं
ध्योपासनपंचयज्ञादिनित्यक्रियानुष्ठानाधिकारः तत्संपादकत्वे
नावश्यकं । स्नानं बहि[illegible]सर्वांगजलसंयोगो विधास्यत इति सूत्रशेषः ॥
तत्स्नानं कुत्र विधेयमि[illegible]पेक्षायामाह ॥ नद्यादौ ॥ नदी आदिः प्रथमा
मुख्यो यस्य स्नानाधि[illegible]रणस्य देवखाततडागसरोगर्त्तकूपप्रस्रव
णादेव कृत्रिमजलाशयस्य नद्यादिस्तस्मिन्नद्यादौ ॥ कृत्रिमेपि जला कृ
[illegible]पे स्नानं कुर्यादिति यावत् ॥ तत्र नदीत्वं कुरन्द्वयांतर्गतियोजनाधिक
त्व [illegible]गाश्वै [illegible]हमलिलानदीशब्देन लोकप्रसिद्धिः । देवखातो देवनि
र्मितत्वेन प्रसिद्धः । ब्रह्मकुण्डः तडागो गण्याकोत्पन्नजलस्थितिः । सरस्तु सरार्कदं
उत्खातादि ॥ गर्त्तो योजनन [illegible] बाहुदोगाधमेऽशोध्यो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

जलराशिस्थितः। अस्त्रवर्णं पर्वतादेः स्वतः प्रवृत्तो निर्झरः। अत्र त्रिमासं
न वेसं न वेपं च मृत्तिं पिंडोद्धरणपूर्वकं रत्निमेत्यि स्नायात्॥ एवं स्नानं नदधि
करणं वानुविधायेदानीं स्नानोपकरणमाह। मृ गोमय कुश तिल सुमनस
मा हृत्यानीयमयं दंशुचिदेशात्स्थाच्छार्करा श्मादिरहितां मारवृक्ष छवल्मी।
ककर्दमवर्जितां गोमयं च जरोगादिगतां पृत्तत्। कुशांश्च यवांश्च सुविदे
नसंन वात्। तिलांश्च यामपानारण्यान्वा। सुमनसः पुष्पाणि सुगंधिनि गं
धयुयगंधिनि च्छिद्रवर्जितानि शतपत्रचतानि विल्वतुलसीप्रभृति निप
त्रालि वा। उपकांतं गत्वा शुचौ देशे स्थाप्य। उदकस्पर्शवर्जं कूलस्पन घा
दिसंबंधिनोत्तं समापं गत्वा स्थाप्य। न त्रापङ्कवारहिते त्र स्थालिते शुचौ सु
के देशे वस्त्राद्यं नाहितायां न भौ स्थाप्यनिधनवा। मृदानि जसमासे पिंडा
वा: अशष्कं दशः॥ छंदोवकस्त्राणि कवयः कुर्वन्तीति वचनात्। प्रक्षा
ल्यपाणिपादं। प्रक्षा ... ताप्यपाणौ वपादौ वपाणि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पादं प्राग्भूर्यां स्तनागा नामिति सूत्रेणैव कृत्वकवनं हस्तात् । सर्वितलाञ्चपात्पोः
हर्व तिपाना: । तेन विप्रोदद्दिणपा दोपंक्रमं पाद्यौ प्रह्लात्येन्तथैव पालीप्रक्षा
लयेत् ॥ ननु पाठक्रमेण । कुशोपग्रहो बद्धशिखित्वं नित्यं यज्ञोपवीतित्वा
चम्य । वामहस्तावस्थितमुपग्रहः । सव्यहस्तो धृतेयेन कुशोयं सउपग्रहः ।
सर्वत्रग्रहेणपवित्रमुपलक्षयन्ति । सदा: सोपग्रहो कार्यो दक्षिण: सपवि
त्रकः इति स्मृते: । तेनानंतर्गर्न्नसाग्रघादेशमात्रदर्भदलात्मकपवित्रालंकृ
तदक्षिणहस्तवकुशोपग्रहान्वितसव्यहस्त: सन् ॥ बद्धशिखत्वाच्चूडास्या
स्ति बद्धशिखीयज्ञोपवीति ब्रह्मसूत्रमस्यास्तीति यज्ञोपवीति । सदोप
वीतिना भाव्यं सदा बद्धशिखेण च इति बद्धशिखित्व यज्ञोपवितित्वे शास्त्रे स्ना
नांतरे केशबंधनस्रायनिवृत्तये प्रपयस्ते तस्पर्शिनां स्नान एकवस्त्रा: प्रा
चीनावीतिन इति स्मृत्त कार स्मरणं तत्र स्नानांतरे द्विवस्त्रं नाम ज्ञापकं य ॥२॥
तोऽशुचिस्पर्शनादिनिमित्तस्नाने सवासा: स्नायादिति विधिनाऽनेतस्य ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्थिनामपि सचैलस्नानप्राप्तौ नेकवस्त्रं परिसंख्यानार्थं न तु नित्य
स्नानादि द्विवस्त्रताज्ञापकं । यतो निष्पीड्य स्नानवस्त्रस्यैकवचनमाह । याज्ञ
वल्क्यो ऽपि निष्पीड्य स्नानवस्त्रं तु इति स्नानवस्त्रस्यैकत्वं संस्मरे । अ
तो यज्ञोपवीतीति पुनर्वचनं उत्तरीयमुदासार्थं । तस्मान्नैमित्तिस्नाने नैक
वस्त्रता निबद्धेति निश्चितं । मृतके विंतु नद्यद्युक्तं । शार्द्रमेकं च वसनं परि
दध्यात् । कर्पं च तेति पुरुषस्य सर्वदैकवस्त्रनिषेधस्य द्वयधारणस्य नियमा ।
त्स्नानकालेन तत्परित्यागे प्रमाणं जावात् । सवस्त्रो हरहालु सैकवचनं द्विती ।
यप्राप्तस्य पर्युदनग्नस्नानप्रतिदैकवस्त्रस्य प्राप्तत्वात् । स्नानानंतरं नग्नात्र मुत्स
ज्यानुष्ठितो विधुनुपात् । न वासो विधुनुयान्नोत्तरीयविपर्यासं कुर्यादिति सं
ख्यापनगारातवचनात् । वस्त्रानकाले द्विवस्त्रनियमात् । नैकवस्त्रः स्ना
यादिति वचनाच्च । वासो निधुनीति वचनं बहुत्वनद्विवस्य स्नानं वस्त्रमिवै
कत्वमविवक्षितयज्ञोपवीतीत्यनुवादेनोत्तरवस्त्रनिषेधार्थं तस्माद्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तैत्र रवस्त्रवतैव स्नानव्यं । आचम्य यथा । आचमनं त्वा । ॐ फ्रः ० ह्रीतिनोपमा
मं आवर्त्तयेद्धेशत मिति ॥ ॐ फ्रः ० श्रीं ह्रीं स्नानयामि बानोयं जलं आमंत्र्य आजि
मुरवीनास्य येतेषातं मितिकिमानया चातितोयं दक्षिणहस्तेन दक्षिणमावर्त्तये
त् । अस्त्रेण ताडयेत् । सुमित्रियान इसपो जलमादाय धुमित्रिया इति द्वेष्यं
प्रति निषिंचेत् । सुमित्रियान पनियजुषा अपामंजलिना करपुटद्वये
नाप । अद्भूत । दुर्मित्रियास्तस्मै संतु वितियजुषा द्वेष्यं प्रानुं प्रति निषिंचेत् । श
त्रुं मनसा ध्यात्वा मौनि विवेद्दिस्पर्शः । अनान्ति संहितस्त्रूतरस्यां दिशि
द्विषपान्नावेश्यामाद्य रिष्टवर्गध्यात्वा उत्तरस्यां दि निषिंचेत् । एकया शिरोद्वास्यां
नासि । कटिं वस्त्रू रुः जं घेचरणौ करौ मठ दा त्रि त्रिः प्रक्षाल्य । कटिनाभेरधः
पृष्ठवंशस्यैव समंतात् । तस्याधोनागं बस्ति । पुगमेद्भयो रंतरालं ऊरू बस्ति
तौ । अधस्ताज्जानुपर्यन्तौ जंघे जानुनोरधस्ता गुल्फपर्यन्तौ चरणौ गुल्फौ तत्र । ॥३॥
तौ धस्ता तलम जिपादे । करौ मणिबंधारभ्यां नब हिर्वमुल्याचाधि । मध्य हस्त

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गृहीत्वा पाण्यहरिस्मरन्तदालिप्य प्रक्षाल्य तथैव द्वितीयं कटिप्रक्षाल्य चित्वा एव
मेवं वस्त्रिः अन्यतिनि: क्रमेणैकैकशः प्रक्षाल्य गत्वा आचम्य नमस्योदकमाल
भेत् अंगानि मृदेदं विष्णुरिति ॥ कपटाद्यधमांगसंसंनवाद्यापतस्य
र्पस्नानसंबंधमद्विराचम्य उदकोपनमस्कृत्य दकं नमस्यानत्वा इदंवि
ष्णुरिति मुनयर्चादिति णपाणिना गृहीत्वा यामदा मुखमालम्भनामिपर्यं
तानि सर्वाम हस्ताम्रदाना निमा सुपपादपर्यंतान्यालभेत जनुलिंपेत् ॥
नमस्येति छांदसो ल्यप आदेशः । आलभेति द्वितीपक्षे पदमपि स्नपानि
मुखो निमज्जेत् । अविस्मर्योपदेशाईते सर्पवादांदावाहृतं । स्मसंत
रात् । ततः ऋत्वैकं लाघ्रायंप्रष्ठनानि मात्र जले स्थितः । सूर्यस्यामि
मुखो मज्जेत् शिरःस्नातत्वमवगाहेत । इदं कानीयमतं । यनुप्रबाहानिमु
खो मज्जेदिति स्मृसंतरं तदन्यप्रारवी विषयंनतु कासायीयनस्त्रोतोस्य
नेध्यादापि वचनं । स्थावरमज्जन विषयं स्मृत्यंतरं प्रवाहस्नानविषय

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मित्रियावस्थायां किं न्यात इति न वाच्यं। यतः कात्यायनस्नानं यन्नद्यादाविति उद
कम्पस्यर्यस्याभिमुखो निमज्जेदित्युपक्रमते।। सामान्यतः स्मरन्ति याज्ञवल्क्यो
पि। भास्करमभिमुखो निमज्जेदिति स्मरति। यस्मात्कात्यायनयाज्ञवल्क्ययो
र्मतमनुवर्तिनं वाजसनेयशाखिनां सर्वत्र सैः स्नाने सूर्याभिमुखत्वं। मज्ज
ने प्रकारमाह। आपो अस्मानिति स्नात्वोदितान्य द्रुपदादिवन्मज्ज निमज्ज्योन्मज्ज्या
चम्य। आपो अस्मानित्यनेन मंत्रेण स्नात्वा [illegible] मज्ज्य तर्पयेद्वोक्तक्रमेण। आ
चम्य उपस्पृश्य। गोमयेन विलिंपेत्। मानस्तोक इति दक्षिणक
रगृहीतेन गोमयेन मूर्धप्रभृति नाभिपर्यंतं। वामहस्तगृहीतेन नाभिमा
रभ्य पादपर्यंतं शरीरं लिपेत्। सैद्धमंत्रत्वादुदकं स्पृशेत्। ततोभिषिंचेमंत्रे
वरुणेत्येवमादिभिः स्वतन्त्रः। पाठक्रमेण पागते स्वतन्त्रैः संस्कृताः ।।५।।
भिमंत्रै स्नानार्थं सिंचेत्। मूर्ध्नि अंजलिना जलं सिंचेत्। अंते चैतत्। एतदष्टः चा
भिषेचनं अंते भवति। सांध्यनिधेरभिषेको तरस्नानुष्ठानस्य पीवनस्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नद्यस्पंतः । निमज्योन्मज्याचम्य पदैः पावयेत् । निमज्यान्तर्जले स्नात्वाचम्य स्नानां
तरमाचमनं त्वा त्रिभिः कुशैः । दक्षिणोत्तरगतैः प्रादक्षिण्येन नाभेरूर्ध्वं पु
नर्नाभिं यावत्पावयेत् । पावनसमाख्यानात् । पावनमंत्रमाह । आपो हि ष्ठे
ति तिसृभिः इदमापो हविष्मती देवी राष्ट्रभृतिद्धास्यामपो देवा । द्रुपदादिव
ष्णा न्वो देवीरपाः रसमपो देवीः पुनंतु मेन वन्नि छ्वित्पतिर्मेत्योंकारेण व्याहृ
ति निर्मोर्गीय आप्य । आपो हि ष्ठ र त्येवमादि तिसृभिस्पतिर्मेत्यपतेः । पावये दि
त्पर्शः ।। किंतु उंकारेण व्याहृ तिनिर्गीय आचपावयेत् । आपो हि ष्ठेत्यादेः
पावनस्पांते आदौ चाविस्पतिर्मेत्योंकारेण साकांक्षत्वात् ।। उत्तरमंत्रस्या
नुषंगः । अंतर्जले घमर्षणं त्रिरावर्तयेत् ।। अंतर्जले जलमध्ये मग्नः अ
घमर्षणं सूक्तं त्रिरावर्तयेत् । द्रुपदं वा यं गो रितिवा त्रिस्त्वं प्राणायामं
सघिर समो मितिवा विष्णोर्वा स्मरणं । यद्वा द्रुपदादिव रस्यादि कामस्त्वं ।
आपं गो रितिवा सुवं प्राणायामं वास्मरस्यं तरोलं च समाप्तलत्तणो वा ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कथं रूपं। सशिरस्कं शिरः। सावित्र्यापो ज्योतिर्मन्त्रः॥ शिरः एतेन शिरसा रहि
तोऽपि प्राणायामोऽस्तीत्यवगम्यते। ॐ इति वा। अन्तर्जले त्रिरावर्तयेदित्यनु
षंगः। एतेषां विकल्पपक्षाणां शक्त्यपेक्षया विकल्पः। इत्यस्याधिकर
णं प्रत्याह। विष्णोर्वा स्मरणं। विष्णोः परमात्मस्वरूपस्य सर्वव्यापकस्य ध्या
नं वा कुर्यादित्यर्थः॥ स्नानविधिः॥ स्नानेतिकर्तव्यतेत्यर्थः॥ ततः किं
5 कुर्यादित्यत आह। उत्तरीयं धौतेन वाससी परिधाय। ततः सर्वमुक्तविधि
ना स्नात्वा उत्तरीयं जलाद्बहिर्निष्क्रम्य धौतेन वाससी रजकप्रक्षालिते।
सदृशे शुष्के अन्तर्नि[illegible]। न च्छिद्रे दग्धे जरच्छिद्रे अस्पृश्ये मलिने गैरिका
दिरागरहिते कार्ये सेऽन्तरापोत्तरीये द्वे वस्त्रे परिधाय परिधानं तु वा
सस्तत्पश्चाद्देशाचारं परिधानस्य विधेस्स विशेषः। ग्रन्थिगोपनेन। धौ
ताभ्यां वेष्टाणं क्षौमादिकृतं पञ्चानामन्यतमेन समुद्दिष्टे द्वितीयवस्त्राभा ॥५॥
वे उत्तरीयमुपवीतं वा योगपट्टं वा कुशरज्जुना वा। सूत्रं वा परिधानाय
स्योत्तरार्धं वा उत्तरीयं कुर्यात् ... ाचमेत्। सदेदके

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नोरूपवीती पाणिना च सदाचामेदाचमेत्प्राङ्मुखोदङ्मुखो वोपविश्य ऊर्ध्वो
पविष्टो · ब्रह्मतीर्थेन त्रिरप आचमेत्। सोदकेनाङ्गुष्ठमूलेन मुखं द्वि
प्रमृज्य । ओष्ठौ सर्वाङ्गुलिभिरोष्ठौ स्पृष्ट्वा तर्जन्यङ्गुष्ठाभ्यां दक्षिणोत्त
रे नासारंध्रे॥ अनामिकाङ्गुष्ठाभ्यां दक्षिणोत्तरे अक्षिणी। तान्या
मेव कर्णौ दक्षिणोत्तरौ। तलेन नाभिं हृदयं च। अङ्गुल्यग्रेण मूर्धानं
दक्षिणेन करतलेन शिरश्चोपस्पृशेत्। एवं द्विराचम्य। एवं द्विराचम्य।
शिष्टाचारपरिप्राप्तं गंगानीरमृत्तिकया तिलकं ललाटे कुर्यात्। त्रिरा
यम्यासनं। त्रीन्वारान्प्राणान् प्राणवायुं संयम्य संनिरुध्य गायत्रीं शि
रसा जपेत्॥ व्याहृतिसर्वां प्रतिप्रणवसंयुक्तां त्रिर्वारं प्राणसंयमं इति
योगीश्वरेणोक्तो विधिर्द्रष्टव्यः॥ पुष्पाण्यपि भूमिस्थापितान्यर्ध्यं प्रादक्षिण्यः। पुष्पा
णि कुसुमानि तत्पत्राणि बिल्वपत्राद्यम्बुना जलेन मिश्राणि संयुक्तानि
अंजलिना यद्यपञ्चर्ध्वं उपस्थित्पर्णानि मुखं दिक्षु ऊर्ध्व प्रणवव्याहृतिः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्वकयागायत्र्या॥ ऊर्द्ध्वबाहुस्सूर्यमुदीक्ष्यैतिमाणा उद्वयमुदुत्यं चित्रंतच्चक्षु
रितिगायत्र्या चयपाद्य क्रि। ऊर्द्ध्वस्सूर्याभिमुखोबाहूपस्थ उर्द्ध्वबाहुः सू
र्यवीक्षमाणः। उद्वयमित्यादिनोक्तानि र्णक्षिर्गायत्र्याद्याक्याद्या क्रि। सहस्रसं
ख्ययाजपित्वा। सहस्रं परमां देवीं शतसंख्यादशावरामित्युक्तसंख्यया पा
कालाहर्य हंसस्वपनयावजपित्वाविन्ता ड्डित्पन्नुवाकपुरुषसूक्तशिवसंक
ल्पमंडलब्राह्मणैरित्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्योपविशेत्। विन्ना
डित्यनुवाकेन पुरुषसूक्तेन सहस्रशीर्षेत्यादिषोडशर्चेन शिवसंकल्पे
नयज्जाग्रत इत्यादिषडर्चेन मंडलब्राह्मणेन यदेतन्मंडलं तपतीत्यादिना
उपस्थायपस्तुर्यस्कृत्वाप्रदक्षिणीकृत्य नाम्नस्कृत्य च। कायवाङ्मनोभिः। प्र
णम्यउपविशेत्। आसीत्। एवं त्रिरायम्यासुनित्यास्त्योपविशेदित्यंतेन
सूत्रसंदर्भेण कात्यायनोपिसंध्योपासनमुक्तवान्। तत्कालत्रयमाध्यंदिन ॥६॥
श्रुग्रस्तो क्तत्वात्। करावारामेतदेवप्रारवांतराधिकरणन्यायेन इदमेवक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अतस्तत्कारस्कन्ति निर्निबंधकारैस्तु संध्योपासनविधानमुचितं लिखितं॥
सर्ववेदशाखाध्ययनसाधारणत्वात्॥ सर्वशाखिनामनुष्ठानमुचितं।
दर्भेषु दर्भपाणिः स्वाध्यायं च यथाशक्त्यादावारभ्य वेदस्य। दर्भेषु प्रयस्तदा
स्त. निर्मितासमोपविष्ट आसीनः। प्राङ्मुखो वोदङ्मुखो वा दर्भपाणिः पवि
त्रपाणिरिके कुशासहस्त्रदर्भवानिति वचनात् स्वाध्यायं ब्रह्मयज्ञं यथाश
[illegible]त्यनुसारेण कुर्वन्त्वा आरभ्य उपक्रम्यैवं वेदं मंत्रब्राह्मणा
त्मकं च न आरभ्य आदौ अदितः वेदमित्येकवचनोपदेशाएकदेशशाखा
ध्यायिनः आदावारभ्य समाप्य पुनरादावारभ्यावर्तन अनेकवेदाध्या
यिनोप्येवं क्रमेण वेदमारभ्य प्रतिदिनमुपर्युपर्य्य ध्ययनेन समा
प्याथर्वांगिरसपुराणेतिहासादीनि तथैव समाप्य पुनरारभ्य समापये
त् न तु यदृच्छया। एकदेशस्यादावारभ्येति नियमात्। वेदशब्दोत्र रूपल
क्षणार्थः। यदाह याज्ञवल्क्यः। वेदाथर्वपुराणानि सेतिहासानि शक्तितः॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तपयज्ञ प्रसिध्यर्थं विद्यां चाध्यात्मिकीं जपेत्॥१॥ सचा एवं यज्ञकालांतरेपि सम-
र्पते। यस्त्वथ्यकृतितय:। प्राक्तो जपयज्ञस्त्वसंस्मृत:। सचार्वाकत्तर्पणात्कार्य:। प-
श्चाद्यापातराद्कुते:।२। नेश्वदेवावसाने वा नास्नात्वाति पि निमित्तकादिति छंदो-
गपरिशिष्टवचनाद्येवं ब्रह्मयज्ञ:। तत: किं कुर्यादित्याह॥ ब्राह्मणांतर्पये-
त्पूर्वं इत्येवमादि। ॐकारपूर्वमित्येवमंत्रं ब्रह्मादिन्तत्यामं तानां देवानां ब्र-
ह्माणांतर्पयेत्। प्रीणयेत्तत्त्वप्रसह। अत्र तर्पये ब्रह्माणमिति तर्पणक्रियाया:
कर्मत्वता ब्रह्मादीन त्रिधाय न्तत्याम चतुर्विधास्तृप्यंतामिति प्रथमया।
प्रयोगमानार्थो दिशाति। ततश्च ॐ ब्रह्मा तृप्यतामिति चतुर्थ्यन्तलक्षयोग:।
शाखांतराधिकरणोक्तेनावाहनमप्यत्र द्रष्टव्यं। ततो नीवीतिमनुष्यान्॥
ततो देवतर्पणानंतरं नीवीती कंठलंबितब्रह्मसूत्रस्सनमनुष्यान् देवतम-
नुष्यान्सनकादिपंचशिखांतीन्नतर्पयेदित्यनुषंग:। कियंतइत्यपेक्षायामा- ॥७॥
ह। सनकंचेत्यादि बौधायनोक्तेन सत्र:। ततोपसंव्यं तिलमिश्रंमनुष्यतर्पणा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नंतरंप्राचीनावीतीभूत्वा तिलयुक्तं गृहीत्वा तर्पयेदित्यनुषंगः। कानितत्पदेद्यत्पामा
ह। कव्यवाहनत्यादानबर्हिषदः पितरश्चेमंत्रं। कथं पित्र्यं हविर्वहती तिकव्यवाट।
नमनलोग्निः कव्यवाडूासोच्चलश्चेति कव्यवाडनलस्सोमस्तत्र कव्यवाडनल इति केपि
नू। ह्वद्देवते इति डूार्पंनेतदयुक्तं। हव्यवाडूासो नश्चेति हव्यवाडनलः। तत्रह
व्यवाडनलः इति केचित्। द्वदेवते इति मन्यते। हव्यवाहनो वै देवीनां कव्यवाहनः
पितॄणामिति श्रुतेः। कव्यवाट्गुणविशिष्टोग्निः पितृगणांतर्गतः इति कव्यवा
हनलः इति एके वदेवता। यमांश्चैके॥ एके आर्चाः यमांस्तर्पयेदित्याहुः। नंतरं
यमस्यादिश्लोकोक्तः। पितृतर्पणेंजलिसंख्यामाह। एकैकस्य तिलमिश्रान्त्रीं
दद्याज्जलांजलीन्। जलपूर्णान्तिलमिश्रान्। एकैकस्मै त्रीन्दद्यात्। अस्य
तर्पणस्य नित्यत्वेप्यानुषंगिकं फलमाह। यावज्जन्मसंतं पापं तत्क्षणाद्देवन
नंतरा आत्मनतर्पणादिनपर्यंतं कृतमासचितं पापं तत्क्षणादेव तर्पणसम
नंतरामवनश्यंतीत्यर्थात्। जीवत्पितृकोप्येतानां जीवन्मांस्त्वेतरः। जीवो वि [illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१८

मान: पिताजनकोपस्यसएनान्मूर्द्धकात्। ब्रह्मादीन्पवित्रगुरुपर्यंतान्तर्पयेत्।
तर्पणवाक्यानिप्रयोगेलक्ष्येते। तत्रपितृपितामहादीन्तर्पयेत्। प्रसेकाख्यंकर्मकु
र्यादितिप्रसेकमंत्रानाह। उदीरतामंगिरसआयंनुनऊर्जंवहंतीपितृन्सोमेवेह
मधुवाना इतित्र्यृचंजपन्प्रसिंचेत्। उदीरतामितितिनवर्चंजपेत्। उपांशुपस्वरे
णपठन्प्रसिंचेत्। अंजलिंस्नाय: पितृतीर्थेनतर्पणजलाधिकरणोक्षिपेत्।
तृप्यध्वमितित्रिवारि:। तथापितृप्यध्वमितिप्रसेकमुक्त्वात्रि: प्रसिंचेत्। एकेन्माचार्या
उदीरतामित्यादिऋचाष्टिआदितर्पणोलिंगैलितिदानकरणत्वमंन्यंते। तदुक्तासा
क्षतं। स्वस्त्रार्थपर्यालोचनयाकरणतयाप्रतीते:। कथंजपन्प्रसिंचेदितिस्वक
स्वत्ययेनमंत्रजपनासतासततंजलप्रक्षेप:। कार्यइतिहिसंप्रतीयते। करणत्वे
तुमंत्रार्थै: करणस्यहिंसांनियातित्वादितिपरिभाषयामंत्रांतेजलविर्देय:। तथा
चसतिजपशाष्ट्रस्यप्रापरानुग्रहस्यपस्य। चानर्थकाप्रसंग:। प्रसेकशाष्ट्रस्यदाना
र्थताकल्पना। तस्मात्प्रसेकाख्यमिदंकर्मांतरंस्यात्। तथाप्राणोपाख्यरयानु ।। ८।
वत्कोपिपितृध्यायेत्प्रसिंचेद्धेजपन्मंत्रान्यथारूपमिति। नमोवद्रक्षकाम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मातामहानां कार्यं गुरुपित्र्यर्त्वि ज्ञाति बांधवात्। नमो नमो नमो वह्न्यं ... यजुः । वि
उक्ता जपित्वा मातामहादीनां मातुः पितृपितामह प्रपितामहा नामेवमेकैका
स्य तिल मिश्रेणांजलित्रयेण तर्पणं तत्सलागुर्वादीनां च। यो ध्येकैकेनांजलि
ना तर्पयेत्। तत्र गुरुः आचार्यो नुपनायवेदाध्या। पिता। ह्यत्विजो याजन
कान्। ज्ञातीन् पितृव्य भ्रात्रादिस पिंडगोत्रजाः। बांधवा मातुल मातुलेय पि
तृष्वस्त्रीयादयः। अतर्पणेन प्रत्यवायमाह। अतर्पयन्तो देहाद्रुधिरं पिबंति।
इति तर्पणाकरणप्रत्यवायेन देहाद्रुधिरशोषणं भवति। न ताव ... उव
स्थवनं। तर्पणस्य अवश्य कर्तव्यत्व ... पनार्ध्यं। देवता ... माह।।
वासो निष्पीड्य आचम्य। बाल वैष्णव ... दुमेत्र सावित्र वारुणैस्तद्धिंगैस्तर्प
येत्। स्नानवस्त्राजालकी ... स्नान प्रतिपत्तिकर्मैकवचयवि ... ।
ब्राह्मस्य वैष्णव ... स्य रो ... द्र स्य सावित्रस्य वारु ... णस्य ब्राह्मवैष्णवरौ
द्रसावित्रमैत्र ... वारुणाः। तेः कीदृशोः तद्धिंगैः। तेषांब्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ब्रह्मादीनां लिंग प्रकाशनसामर्थ्यं येषु तेतल्लिंगाः ब्रह्माद्यो देवता येषां ते त
यो क्ता देवता नेन तल्लिंगत्वे प्राप्ते पुनस्तल्लिंगे इति यदुच्यते तेन श्रुति लिंगवाक्य
प्रकरणस्थान सामर्थ्या ति मंत्राद्यल्लिंग विनियोगे ऽत्र भवति सर्वत्र। अत्र तु लिंग
मेव विनियोजकं तेन येषां तत्प्रकाशने सामर्थ्यं तेयास्तान्यत्ति एरमर्थं तल्लिंगे
स्वर्चयेत्। तत्र ब्रह्मा विष्णुर्महेश्वराए कैकेन तल्लिंगमंत्रेणार्चयितीयाः। सवि
१ तृमित्रवरुणाश्च। उपादानतत्कृत संख्यापेक्षयान्नस्याश्च विवक्षितत्वात् कु
त्वस्य चरितार्थत्वात्।। त्रिस्त्रिरेवार्चनीयाः ब्रह्मरुद्रस वितृमित्रवरुणान्। ए
षकृष्य पूजयेत्।। अथ आवाहनादिकं विष्णोस्तु आवाहनाद्युपचारैः प्रां
रवान्तराधिकरणन्यायेनावाहनादिकं ब्रह्मणे ये स्तु।। स्नजयेत्पुरुषसूक्तेनास्या
विश्वाधूपादिदेयं। अहं श्रममस्य एह सद्रूकपस्था पस्नूर्यस्येति।। अदद्वि णी
तत्र दिशो दिग्देवताश्च। नमस्कुर्यात्।। ब्रह्माग्नि पृथिव्यो षधीवाग्वाचस्पतिवि ।।ए।
ष्णुमहद्भ्यो पांपतये वरुणायनमः।। इतिसर्वत्र संवर्चसेति मुखं विमृष्टे। दे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वागानुविदइतिविसर्जयेत्। अदृष्टमस्यह ॐ सइत्येतास्यांममादित्यंभगवंतं
उपस्थायप्रदक्षिणमावृत्यदिशः प्राच्याद्यादिदेवताश्चसंनिधानात्तासामेवा
धिपत्यः। इंद्रादीन्नमस्कुर्यात्। मंत्रांतं वानविधानात्। प्रणवादिनाम
त्रिप्रणम्यप्राच्यैदिशेनमः॥ ॐ इंद्रायनमः॥ इतिदिग्देवता। उपविश्यपश्चाभि
त्वा। ब्रह्मादिवरुणांतेभ्योनमस्कृत्य। योगीयाज्ञवल्क्योपितत्उदकेसहि
तंसंवर्चसेतिमंत्रेणांजलिमादायमुखंशोधयेद्वागानुविदइतिमंत्रेणस्ना
नकर्मांगभूततीर्थदेवतांविसर्जयेत्। स्वच्छानांगच्छस्वस्थानंगच्छंति। स्नान
विधिरेषइति। अत्राचारमाध्याह्निकस्नानेनेतिकर्तव्यतामभिधायइदानीं
एषस्नानविधिरित्यनेनस्नानांतरेनैमित्तिकेप्रातःस्नानेवाइतिकर्तव्य
ताम्नितिदिशातित्तिन्नएवैषइतिकर्तव्यता। सर्वत्रस्नानेयथाहनितथाप्रात
र्नित्यस्नायादन्नातुरइतिअतिदेशात्॥ ॥छ॥ ॥इतिककोपाध्याय ॥१७॥
कृतोकात्यायनस्नानसूत्रविवरणंसमाप्तं॥ ॥संवत१७८०वर्षेवैशा
खवदि८भौमे॥ ॥लिषतंगंगाधर॥ पञ्जकं॥ श्री ॥ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ऊं०२ ॥ ॐ नमः ॥ श्रीढुंढिराजा [illegible]

[redacted] ॥

नृसिंहाजपति ज्ञा न्यायसूत्र
समानविवरण।

॥ ९ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri